
DRUŠTVO

Pregledni rad
UDK 81'4:316.77
Primljeno: 12. 8. 2013.

*Kristina Čendo**

Na jezičnom „sajmištu“

Sažetak

Jezik kao apstraktan sustav znakova nije samo sredstvo sporazumijevanja već i svojevrsni „detektor“ društvenog statusa: pokazivač društvenih uloga, pripadnosti određenoj društvenoj skupini. Ispravno služenje jezikom tako postaje uvjetom za uspostavljanje, ali i održavanje društvenih uloga svakoga pojedinca. Društvena se uloga jezika najviše očituje u opreci privatnog i javnog diskursa. Potrebno je zato znanje o zakonitostima jezičnog raslojavanja uključujući pritom i planove njegovog ostvarenja. Posebno ćemo opisati javni diskurs suprotstavljajući ga privatnom i ispitati (ne)postojanje granica *privatnosti* i *javnosti*, i to s obzirom na medij kojim se poruke prenose. Televizija kao medij masovnog komuniciranja, uz radio i Internet, važan je posrednik, ali i stvaratelj društvene zbilje. Znanje o veličini auditorija i njegovoj raznorodnosti nalaže uporabu javnoga jezika i svih, njemu pripadajućih, osobina. Pojavljivanjem privatnih televizija i „borba“ za gledateljstvo rezultirala je kreiranjem različitih vrsta emisija što svojim sadržajem, ali i jezikom sličje svakodnevnim situacijama pa se vrlo često „ruše“ granice između privatnog i javnog diskursa. U radu ćemo ukratko opisati nastajanje vrste tekstova stvaranih na temelju tumačenja karata i analizirati jezik televizijske emisije EZO.TV.

Ključne riječi: privatni i javni diskurs, programska politika privatne televizije, tekst, tarot

* Autorica Kristina Čendo je diplomirana kroatistica, Filološki fakultet Blaže Koneski Sveučilišta Ćirila i Metodija, Skoplje, Makedonija, e-mail: kristina.cendo@zg.t-com.hr

SOCIETY

Review article

UDK 81'4:316.77

Received: August 12th, 2013

*Kristina Čendo**

At the Language “Fairground”

Summary

Language as an abstract system of signs is not only a means of communication but it is also a "detector" of social status: indicator of social roles, membership of a particular social group. Proper command of language thus becomes a condition for the establishment, and maintenance of social / community role of each individual. The social role of language is most evident in the opposition of private and public discourse. It is therefore necessary knowledge of the laws of linguistic stratification including plans for its realization. In particular we will describe public discourse opposing him privately, and examine the (non) existence of the limits of privacy and publicity, and with respect to the medium by which messages are transmitted. Television as a medium of mass communication, radio and the internet, is an important mediator, but also the creator of social reality. Knowledge about the size of the auditorium and its diversity requires the use of public language and all, he related, properties. Emergence of private television and the "battle for viewers has resulted in the creation of various types of broadcast to its content, and language similar to everyday situations and is often" breaking "the boundaries between private and public discourse. The paper will briefly describe the formation of types of texts made on the interpretation of maps and to analyze the language of television shows EZO.TV.

Key words: private and public discourse, text, tarot

* Author Kristina Čendo, Faculty of philology „Blazhe Koneski“, University „Sts. Cyril and Methodius“, Skopje, Macedonia, e-mail: kristina.cendo@zg.t-com.hr

Uvod

Ishodište proučavanja javnoga jezika i svih, njemu svojstvenih, tipova diskursa¹ i poddiskursa koji se pojavljuju i međusobno isprepliću, uključuje i znanje o zakonitostima njegova raslojavanja. U europskoj je tradiciji na strukturalističkim temeljima izgrađeno prihvaćanje polifunkcionalnosti jezičnog standarda i uporabe određenoga stila s obzirom na funkciju kojoj valja udovoljiti. Međutim, jezično raslojavanje ne završava samo na funkcionalnom razlikovanju; ono se događa i s obzirom na planove jezične realizacije - usmeni ili pisani plan što su „suorganizatori“ u stvaranju teksta². Tako istkana mreža odnosa zahtijeva i od nas prihvaćanje pojma *diskursni tip* kao kategorije kojom se obuhvaćaju mnoge moguće potkategorije.

Predmet našega istraživanja postaje tako javni diskurs ostvaren na planu govora u usmenom vidu, i to na konkretnu primjeru: tekstu televizijske emisije EZO.TV, uz čiji naslov stoji odrednica *talk show*.³

Privatni nasuprot javnom diskursu

Već smo istaknuli da se jezik raslojava na diskursna polja i diskursne tipove (privatni, javni, specijalizirani, multimedijalni i literarni) između kojih, načelno, stavljamo čvrste granice kako bismo pojave objektivnije opisali - što se u praksi pokazuju neodrživim (Kovačević-Badurina, 2001).

Da bismo javni diskurs objektivnije opisali, suprotstaviti ćemo ga privatnom. U tom „sučeljavanju“ važno je istaknuti znanje o društvenosti jezika u najširem smislu. Jezik kao apstraktan sustav znakova nije samo sredstvo sporazumijevanja već i svojevrsni „detektor“ društvenog statusa: pokazivač društvenih uloga, pripadnosti određenoj društvenoj skupini.

¹ Diskurs/diskurz - proučavan i različito definiran u mnogih teoretičara raznorodnih znanstvenih disciplina. U ovom ga radu poimamo u ograničenom smislu.

² Ovdje shvaćen kao izgovoreni jezični odlomak stvoren s određenom funkcijom; vjeran zapis konkretna komunikacijskog čina i transkribiran u svrhu analize.

³ Odgovarajući hrvatski prijevod bio bi *govorna emisija*. Međutim, govorna televizijska emisija podrazumijeva gostovanje u emisiji, fizičku zastupljenost osoba koje govore, najčešće, iz svojih javnih funkcija - javnih društvenih uloga. U takvim emisijama može sudjelovati i samo jedna osoba/gošća koja se intervjuira te nerijetko komentira aktualne događaje i događanja.

Ispravno služenje jezikom tako postaje uvjetom za uspostavljanje, ali i održavanje društvenih uloga svakoga pojedinca.⁴ Kakvu će ulogu pojedinac imati ili zauzimati u društvu, ovisi o mnogim socijalnim odrednicama: spolu, dobi, obrazovanju, zanimanju. Pritom naglašavamo da se društvene uloge mogu „mijenjati“ ovisno o društvenoj situaciji: tako se privatni jezik u svojem „najčišćem“ obliku pojavljuje u krugu obitelji gdje su društvene uloge vrlo jasno utvrđene i definirane. „Iskorakom pak iz obiteljske sredine odnosi postaju i potencijalno javniji.“ (Kovačević-Badurina, 2001: 93)

Privatni diskurs preuzima obilježja razgovornog stila, ali ga proširuje obuhvaćajući i pisanu realizaciju tog diskursnog tipa koja je, određenjem „razgovorni“, bila isključena. Osnovna su obilježja privatnog diskursa razgovornost-spontaniji vid jezične djelatnosti - što je, osim u usmenom, vidljiva i u pisanom vidu, i to kao privatno pismo, SMS-poruka, neslužbeni mejl i sl., i polivalentnost - moguće pojavljivanje u svim žanrovima i tipovima diskursa. Razgovornost se otkriva u izboru sadržaja (uključen visok stupanj intimnosti, uključeni sadržaji iz svakodnevnog života), leksika (pojavljuje se čitav dijapazon različitih *-izama* ovisno o pripadnosti socijalnoj grupi), u komunikacijskoj sintaksi. Također, razgovornost je popraćena tzv. paralingvističkim sredstvima koji su u pisanom obliku često naznačena simbolima (različite vrste smješaka ekvivalenti su boji glasa, intonaciji, izrazu lica, mimici, gestama u usmenoj komunikaciji) i dr. S obzirom na navedena svojstva možemo zaključiti da je osnovni oblik ovakvog tipa diskursa dijalog koji pretpostavlja ograničen broj aktera; jednog pošilatelja i jednog primatelja.

Obilježja su javnoga diskursa upravo suprotna od onih privatnoga. Jedno od glavnih obilježja usmjerenost je na više mogućih primatelja poruke; pripadnika različitih društvenih skupina iz čega proizlazi potreba za njegovom općenitošću. Upravo je ta „općenitost“ utkana u standardni jezik pa je razumljivo da će, većina informacija namijenjenih široj javnosti, njime i biti prenesena. Naravno, o tome će odlučivati i izbor medija (tisak, televizija, radio) čiji će oblik i način prijenosa također utjecati na „stupanj“ javnosti.⁵ U uskoj vezi s navedenim obilježjem stoje i *demokratičnost* i

⁴ Svaka društvena uloga uključuje i odgovarajuće govorno ponašanje, a u nekim je govornim činovima ta uloga konstitutivan faktor [...]. Uloga se tako javlja kao determinator komunikacijskog smisla iskaza.“ (Ivanetić, 1995: 12)

⁵ Javni će dakle diskurs obgrliti sve one (sadržajno i funkcionalno) raznolike jezične realizacije u kojima se pronosi neki tip za konkretnu društvenu zajednicu važnih poruka.“ (Kovačević-Badurina, 2001: 95)

populizam u kojima se ogleda pošiljateljeva želja da šira javnost razumije poslana im poruke.

Jezik televizije

U prethodnom smo dijelu naveli osnovne razlike između privatnog i javnog diskursa. Najveća oprečnost između ta dva tipa proizlazi iz (ne)brojnosti primatelja poruka. Kako je osnovna zadaća prenijeti informaciju što većem broju primatelja, ulogu posrednika, između pošiljatelja i primatelja poruke, ima medij.⁶ „Medij kao posrednik određuje i odašiljatelja poruke, i njezina primatelja, budući da rađa svijest o javnoj prirodi poruke, pa i jezika kojim je ona sročena.“ (Kovačević-Badurina, 2001:101) Mediji tako postaju i kreatori društvenog mišljenja, ukusa i stila pa čak i mentaliteta – u sve to uključen je i jezik.

Ovdje ćemo se zadržati na televiziji kao audiovizualnom mediju koji, za razliku od računala, jest „jednosmjernan“ šalje informacije gledateljstvu/slušateljstvu koje ne može mijenjati sadržaj ni znatno na nj utjecati. Privid se „dvosmjernosti“ stvara izravnim uključenjem slušatelja/gledatelja u trenutku trajanja neke emisije, ali bitno ne mijenja njezin tijek. Kako poruka treba stići do velikog broja gledatelja/slušatelja, javni jezik treba biti demokratičan, što zahtijeva visokorazvijenu svijest o jeziku kao i utjecaju medija.

Također, znanje o veličini auditorija i njegovoj raznorodnosti nalaže uporabu jednostavnog stila. Jednostavan se stil često izjednačava s tzv. razgovornim stilom. Ipak, *jednostavnost* ne isključuje poznavanje gramatičkih, pravopisnih ili ortoepskih pravila. Činjenica da televizija ima važnu ulogu u stvaranju i oblikovanju jezika i govorne kulture, utječe na potrebu za poštivanjem pravila i razvijanjem govorne kulture. Kakvu će jezičnu „politiku“ voditi pojedina televizija, ovisit će, prije svega, o vlasništvu nad televizijskom mrežom (državno ili privatno vlasništvo). U

⁶ Medij je sredstvo ili postupak kojim se posreduje ili komunicira neki sadržaj, iskustvo pa mu, u najširem smislu, pripadaju različiti fenomeni: jezik, književnost, slikarstvo, fotografija i dr. Ono što je zajedničko svima jest da su to semiotički sustavi koji provode postupak *kodiranja* – iz entropije („mjesto“ nereda) postupcima se selekcije i kombinacije formiraju kodovi. Osim navedena objašnjenja u ovom ćemo radu uzeti u obzir još jedno značenje leksema „medij“. Medij je tako svaka osoba koja ima sposobnost prenošenja poruka iz nekog „drugog“ svijeta. „Posrednik u spiritističkim seansama i hipnozi.“ (Grupa autora. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: 2000.)

toj se podjeli skriva i odgovor o jezičnoj „politici“. Svrha je prve opstanak i zarada, pa će želja za izgradnjom prepoznatljiva stila, različitog od onog državnog – službenog, konvencionalnog, propisanog – utjecati i na, nemarniji, odnos prema jeziku. Televizijski će program biti kreiran za širu javnost – „šarolik“ izbor emisija od kojih će mnoge voditi neobrazovani voditelji/spikeri i u svojim vođenjima; razgovorima, reportažama, komentarima i dr. koristiti sve oblike svojstvene nestandardnim jezičnim idiomima (mjesni govori, dijalekti, govori pojedinaca ili slojevi govora socijalnih grupa). Normiranost će dosljednije biti provedena u pisanim oblicima (tekstovi prijevoda stranih filmova, reklamni natpisi, najave filmova i emisija). Također, zbog nepoznavanja ili nemarnosti, dolazi do dokidanja relativno čvrsto postavljenih granica među diskurzivnim tipovima pa će i njihova „pretapanja“ i miješanja biti učestalija. Privatni diskurs širi se na javni prostor.

Svijet karata

F. De Saussure određuje semiologiju kao „jednu znanost koja izučava život znakova u krugu društvenog života“ (F. de Saussure, 2000: 63), a lingvistiku samo kao dio te opće znanosti. Funkcija je znaka, jezičnog ili nejezičnog, prenijeti neku ideju, a to podrazumijeva „predmet, stvar o kojoj se govori ili referent, znakove, tj. kod, sredstvo prenošenja i, naravno, pošiljaoca i primaoca.“ (Giro, 1983: 9) S obzirom na funkciju koju treba ispuniti, a Jakobson ih navodi šest (referencijalna, emotivna, konativna, poetska, fatička i metalingvistička), uloga se znaka mijenja. Znakovni sustavi/kodovi su različiti i najčešće se dijele na tehničke, estetske i društvene te mogu biti lingvistički i nelingvistički. Tehnički se kodovi koriste kako bi prenijeli i izrazili racionalno iskustvo, oni označavaju sustave provjerljive, stvarne i uočljive. Estetski se kodovi ne mogu tako jednoznačno odrediti. Oni su uvijek dijelom nekodirani pa se mogu dodatno tumačiti što ovisi o tumaču. Ipak, svi su namijenjeni prenošenju poruke. Giro pod logičke kodove svrstava tzv. mantike. One su „vještine proricanja i sredstva opštenja sa bogovima, onostranošću, sudbinom.“ (Giro, 1983: 65) Ti se semantički znakovi interpretiraju kao indeksi nadnaravnih sila, a one određuju sudbe svijeta.“ (Nöth, 2004: 515) Ima ih mnogo, a jedna je od njih i kartomantija – vještina proricanja

sudbine iz karata.⁷ Svaka karta za sebe može funkcionirati kao znak, ali poruka može biti oblikovana njihovim slaganjem i to po određenom kodu. To je sustav odnosa koji ima vlastitu strukturu (karte) koji se primjenjuju na stvarnost i tumače je po analogiji. Određeni organizacijski kod, zakonitosti po kojima karte oblikuju poruku, prikazat ćemo preko jezičnog sustava.

Paradigmatska i sintagmatska os

Jezik je apstraktan sustav znakova koji služi sporazumijevanju. Sustav jest cjelina, ukupnost dijelova koji stoje jedni prema drugima u određenu odnosu, određenu redu; on je i jedinstvo, ali i cjelina dijelova. Promjene u sustavu mogu biti vanjske i unutarnje; unutarnje utječu i na promjenu sustava – stvaraju novi. U sustavu djeluju paradigmatički i sintagmatički odnosi. Sintagmatički se odnosi događaju na sintagmatičkoj osi – *os asocijacije*. „To su odnosi koji povezuju jedinicu s drugom koja stoji pored nje.“ (Katičić, 1971: 30). Paradigmatički se odnosi događaju na paradigmatičkoj osi – *os selekcije*.

„Među jedinicom na nekom mjestu u postavi i svima onima koje na njemu ne stoje, a mogle bi stajati.“ (Katičić, 1971: 30). Na isti način možemo promatrati kako karte oblikuju određene poruke. Špil sadrži 78 karta (ograničen broj jedinica) od kojih je svaka pojedinačno opisana i funkcionira kao znak. Miješanjem karata i njihovim presijecanjem, špil se dijeli na tri manje grupe i odabire se samo jedna – *os selekcije*. Iz preostale se grupe karte linearno slažu jedna do druge. Tumače se i s obzirom na vlastito značenje, ali i s obzirom na suodnos s drugom kartom – *os asocijacije*. Međutim, samim postavljanjem određenog pitanja vrši se selekcija, pa se karte tumače u zadanu okviru. Valja napomenuti da bitnu ulogu ima i poredak karata u prostoru, a odnosit će se na vrijeme; tako će karte s tumačeve lijeve strane označavati prošlost, s desne strane budućnost dok će se u sredini nalaziti one karte koje odgovaraju

⁷ Tarok- jedna od najstarijih igara karata koje se služe „čitavim jednim svijetom simbola.“ Špil sadrži sedamdeset i osam karata: 56 male arkane, a 22 velike. Svaka je karta poseban znak. Karte velike arkane su figurativne. Na njima su prikazani konkretni likovi. Karte male arkane označene su brojem, bojom i oblikom. Svi likovi, boje, oblici, slova i brojke u funkciji su simbola te iz njihove ukupnosti proizlazi osnovno značenje svake karte. Arkane također korespondiraju s planetama i Zodijakom. (usp. Chevalier- Gheerbrant)

dogadajima i stanjima u sadašnjosti. Mijenjanjem unutarnjeg redoslijeda, gotovo beskonačnim brojem kombinacija, kao i mogućih tumačenja, nastaju posredstvom slike i znakova tekstovi određene funkcije.

Odnos karta-tekst

Govoreći o nastanku tekstova posredstvom karata, trebali bismo definirati pojam *tekst*. I taj se pojam jednoznačno ne određuje. Pobornici strukturalizma tekst suprotstavljaju diskursu, isto kao što su suprotstavljeni *langue* i *parole*. Međutim, to se suprotstavlanje temelji na opreci pisano - govoreno. Tako bi tekstovi pripadali „zapisanom“, prostorno materijaliziranom, autentičnom i nepromjenjivom, dok bi diskurs pripadao usmenosti i govoru. Isto tako, tekst bi stajao nasuprot svijetu slika i vizualnih komunikacija. No, mnogi autori ne prihvaćaju tu podjelu i tekst prihvaćaju u širem smislu. Pojam teksta tako obuhvaća i pisane i govorene tekstove, a i vizualne kodove pa se tekst i diskurs uzimaju za sinonime. Tekst u najširem smislu postaje kao poruka kulture.⁸

Osnovni pojam koji se veže uz tekst jest *tekstualnost*. Ona se uspostavlja na dva različita *polja*. Jedno se *polje* odnosi na pragmatiku tekstova povezujući ih s komunikacijskom situacijom. Iz nje proizlaze ostali kriteriji: *intencionalnost* – postizanje određenog komunikacijskog cilja, *situacionalnost* – stvaranje indeksne veze između teksta i govorne situacije; uronjenost teksta u izvanjezični kontekst, *intertekstualnost* – povezivanje teksta s drugim tekstovima i *prihvatljivost* – prihvaćanje vijesti od strane primatelja s obzirom na njihova očekivanja i tekstualnosti poruke. Drugo se *polje* odnosi na same tekstne strukture; na sintaksu i semantiku teksta. To su unutartekstualni uvjeti tekstualnosti. Oni se odnose na proučavanje unutarnjeg ustrojstva teksta pa se u tu svrhu proučavaju *kobezija* – prepoznaje se u odnosima među iskazima i upućuje na cjelovitost teksta i *koherencija* – ovisi o kognitivnim aktivnostima; logičko-semantičkoj povezanosti među sastavnicama teksta. Karta je predstavljena slikom, a sliku ćemo odrediti kao složeni vizualni znak. Ona je dvodimenzionalan

⁸ „Najširoim svojom odredbom pojam teksta obuhvaća rječit, nerječit, vidni i čujni priopćaj, a od nekog je pošiljatelja uz posredništvo nekog koda upućen nekom primatelju. Prema tome tekstovi nisu samo izgovoreni ili zapisani diskursi, nego i filmovi, kazališne predstave, obredi, baletne izvedbe, događanja, cirkuske točke, slike ili skladbe.“ (Nöth, 2004: 515)

medij, a njezine elemente zapažamo „simultano i holistički pa i onda kad nam pažnja ne može odmah istomjerno biti usmjerena na sve detalje.“ (Nöth, 2004: 481) Tekst se stvara i prihvaća linearno i prima po načelu „jedno iza drugoga.“ Razlika između teksta i slike vidljiva je na nekoliko razina. Slike se lakše pamte i prikladnije su za predstavljanje prostornog i vizualnog, ali im se pridružuje svojstvo atemporalnosti. Nisu niti istinite, niti lažne pa se njima ne može nešto tvrditi, ali se njima „nešto“ može i prikazati. Lakše je prikazati ono konkretno; za sve apstraktnije potrebne su „intervencije“. Te su „intervencije“ jezične jer se jezikom može izreći sve ono što je prikazano na slici, a i više od toga. Jezik može prikazati trenutke, razdoblja, vremenski tijek, a time i utjecati na stvaranje i izražavanje uzročno-posljedičnih veza.

Tekst može biti motiviran slikom pa nastaju njezini opisi – subjektivni i objektivni. Također pri njezinu tumačenju nastaju tekstovi, a uključivši i funkcionalnost i intencionalnost, možemo govoriti o namjerno stvaranim tekstovima koji nose određenu poruku.

Tumačenje karata ili proizvodnja tekstova

Načelo semantičke otvorenosti svojstveno je i slikama i tekstovima. Svrha spomenutih karata jest tumačenje poruka koje su poslanae kao odgovor na postavljeno pitanje. Već smo naveli da je za primanje i tumačenje poslanih poruka potreban medij. Poruke poslanae iz „nezemaljskog“ izvora, prikazuju se preko slikovnog koda (karata), a kako će biti protumačene, i koji će se tekst na temelju njih „istkati“, ovisi o tumaču koji ima ulogu i medija i primatelja, ali i pošiljatelja poruke. Poštujući zakone selekcije i asocijacije stječe se dojam objektivnosti, ali i konkretnosti jer je upravo u danom poretku karata upisana relevantna i konkretna, pojedinačna informacija za onoga koji pita. Tako svi standardi tekstualnosti, i unutarnji – usmjereni na tekst i vanjski – usmjereni na sudionike komunikacijskog procesa, možemo primijeniti i na tumačenje karata. Kohezija će i koherencija na razini karata, a tako i teksta koji će se stvarati na temelju njihova opisa, proizlaziti iz njihovog prostornog poretka. Već smo napomenuli da će slaganjem karata s obzirom na lijevu ili desnu smještenost, utjecati na njihovu povezanost s vremenom u kojem će se odvijati ili su se odvijali neki događaji. Na taj će se način stvarati

uzročno-posljedične veze koje će „nametnuti“ čitaču kojim će redosljedom stvarati iskaze, ali i kojim će ih sredstvima vezati (deikse, konektori, odabir gl. vremena, odabir leksema i dr.). Također, na to će utjecati i plan *realizacije* koji je dominantniji u ovakvu *ad hoc* stvaranju teksta. Ostali će se standardi pojavljivati s obzirom na odnos pošiljatelj-primatelj poruke. Situativnost će se očitovati u davanju odgovora na konkretno pitanje. Intencionalnost u samoj organizaciji teksta koji upravo tako organiziran postiže svoj cilj (informira, savjetuje, upozorava i sl.). Informativnost u „pričanju“, iznošenju novog, otkrivanju onoga što se ne zna.

Napominjemo da se prošli događaji spominju isključivo kako bi se stvorilo povjerenje između pošiljatelja i primatelja, kao svojevrsna potvrda upućenosti u cjelokupnu situaciju bez obzira na vrijeme događanja. Ako je tumač sposoban točno ispričati minule događaje na temelju karata, moći će točno protumačiti i buduće, primatelju još nepoznate. Prihvatljivost će se odnositi na primatelja poruke, njegovu sposobnost da danu informaciju/odgovor i čuje točno, ali i prihvati kao za njega relevantnu činjenicu. Pitanje intertekstualnosti je složeno. Može se odnositi na poznavanje pojedinačnih opisa svake karte i uporabe tih opisa za vrijeme tumačenja, kao i na već pokazane odnose karata (kada se određene karte nađu jedna kraj druge pa je takvoj kombinaciji već pridruženo značenje). Također, može uključivati i znanje izvanjskog svijeta i sličnih scenarija koji su mogući u razrješavanju ili tijekom zadane situacije.

Stupnjevi javnosti/privatnosti

Novonastale tekstove možemo klasificirati na različite načine, ovisno o dominantnom kriteriju- ishodište od kojega krećemo.⁹ Ovdje ćemo ih promatrati u okviru javnoga diskursa, kao govorne tekstove. Jedno od temeljnih pitanja koje se nameće jest pitanje granica *privatnosti* i *javnosti* i to s obzirom na medij kojim se prenose. U proizvodnji teksta sudjeluju dvije osobe. Određene su svojim komunikacijskim ulogama -

⁹ Prema načinu izražavanja klasificirat ćemo ih kao govorne/ usmene tekstove; prema kriteriju položaja govornika u komunikacijskom procesu određujemo ih kao upućivačke tekstove (razina *instrukcije*), s obzirom na sadržaj u nefikcijske tekstove (uzimamo u obzir da se sadržaji vežu uz stvarne živote); u kratke tekstove s obzirom na dužinu (obavijest); u dijaloške s obzirom na broj sudionika u procesu stvaranja.

primatelj poruke pita, a pošiljalatelj odgovara na postavljeno pitanja. S obzirom na svoju privatnu/javnu ulogu, primatelj nastupa kao privatna osoba, a pošiljalatelj kao javna osoba – pridružena je uloga *savjetnik; tumač*. Kako je riječ o osobnim i intimnim sadržajima koji se tiču isključivo privatne osobe, razgovor je to koji svojim obilježjima odgovara razgovoru liječnika s pacijentom u ordinaciji. Prevladavat će privatni diskurs sa svim obilježjima razgovornog stila. Također, važno je istaknuti da će na „otvorenost“ razgovora utjecati zajamčeno povjerenje u odnosu liječnik-pacijent. Nažalost, televizija kao masovni medij „jamči“ da su dane informacije raspoložive svima koji su u tom trenutku uključeni u program. Komunikacijske i društvene uloge jasno su dodijeljene. Tekstovi nastaju *ad hoc*, na temelju poslaganih karata. Identitet privatne osobe postaje javan – često se osobe predstavljaju punim imenom i prezimenom, nadnevkom rođenja koji je preduvjet za „točno“ čitanje. Iako se neke osobe ne žele predstaviti imenom, zaboravljaju pritom da se „otkrivaju“ svojim glasom. Što se tiče jezičnog izraza, čini se da medij nema nikakvog utjecaja. Osobine privatnog diskursa zastupljene su na svim razinama.

Na jezičnu sajmištu EZO. TV

Svi dosadašnji opisi stvorili su okvir u koji bismo mogli smjestiti televizijske emisije što su se počele pojavljivati na privatnim televizijama. Televizijska emisija *EZO.TV* prikazuje se svakodnevno. Za daljnju analizu poslužiti će nam transkribirani razgovor.¹⁰

G1: „Dobro jutro svima. Ponovo smo s vama na Novoj TV, na *EZO.TV* - tarot show. Moje ime je Radmila V....., majstor sam tarota i astrolog i danas u 45 sljedećih minuta odgovaram na sva vaša pitanja, dakle svi vi imate priliku za dobiti odgovor na ono što vas muči, a sa nama je ovog jutra Magdalena.“ (Magdalena je jedna od članova tima.)

G1:“Evo mene u malom prozorčiću. Okvir je mali, ali doživite me stvarno kao sunce na prozorčiću jer želim da vam moji odgovori stvarno obasjaju sve tamne zakutke koji vas još blokiraju u napredovanju u vašem životu.“ (U eter se vraća Radmila.)

¹⁰ Tekst je transkribiran u svrhu analize. Izostavljena su immanentna govorna obilježja: intonacija, stanke, naglasci. Također, nisu opisana izvanjezična sredstva (mimike, geste).

- G1: „Imamo prvo pitanje! Dobro jutro!“
- G2: „Dobro jutro gospođa Radmila.“
- G1: „Ćemo mi onako općenito da vam ja obuhvatim 12 područja u životu?“
- G2: „Može.“
- G1: „Recite vi meni samo datum rođenja pa ćemo još poslije vidjet što vas zanima.“
- G2: „26. 4. 1961.“
- G1: „61.?“
- G2: „Da.“
- G1: „Može, idemo vidjeti ovako.“
- G2: „Jarac“
- G1: „Da, znam. Općenito. Recite mi samo stop.“
- G2: „Dobro...Stop!“
- G1: „Ja znam i da ste DVOJKA NOVČIĆA, a vi ne znate.“
- G2: „Ne.“
- G1: „Osim što ste Jarac, vaša karta u tarotu zove se PROMJENA. Uvijek ste mi spremni na promjene.“
- G2: „A..hm.“
- G1: „E, da ..vidite, ovakoc: karta KOMUNIKACIJE mi je sad vrlo bitna za vas, s nečim bi trebali izać u javnost i isto tako 12. mjesec će vam bit bitan, 8. i 12. mjesec ovih narednih godinu dana. Što se tiče vas, vi mi dobivate nekakvu snagu trenutno. Inače ste mi i kao žena ovdje predstavljena kartom CARICE i kartom PRAVDE, dakle niste ona neka muljatorica nego jednostavno volite imati stvari pod kontrolom..za vas bi bilo dobro da ste mi svjetlije kose.“
- G2: „Aha, aha.“
- G1: „Što se tiče putovanja u 8. mjesecu nekakva emotivna dilemica; malo ćete biti depresivni zbog emocija. Recite mi, jeste li u braku?“
- G2: „Jesam.“
- G1: „Jeste?“
- G2: „Da!“

G1: „Aha..Evo ovako, draga moja, je li se spremate vi na kakvo putovanje polovicom sedmog ili u prvoj polovici sedmog?“

G2: „Ne!“

G1: „Ne? Oprez kad se vozi noću do 15.7. Ili, ako imate kakav kvar na autu probajte ga otklonit. Ne vidim prometnu, ali vidim kvar, i to po noći.“

G2: „A, hm.“

G1: „Pa ako vam nešto ne štima probajte mi to ovoga riješit da ne bi bilo ono većih problema. Koje ste rekli da ste mi godište?“

G2: „61.“

G1: „61., onda mi vi ne bi bila trudna. Jarac. Imate li vi kćerku?“

G2: „Imam.“

G1: „Koliko ona ima godina?“

G2: „Dvadeset i i i sedam.“

G1: „Jel moguća kod nje trudnoća?“

G2: „Možda.“

G1: „Kroz narednih godinu dana to mi je kod vas moguće. Što je ona po horoskopu?“

G2: „Ona je 16. 7....mislim Rak, ja mislim da je Rak.“

G1: „Je, je, to je ona. Ovako, nekakva situacija- malo vam se ona žalili na ovu situaciju. Imat će jedno teško razdoblje, međutim sad se već žalili, ali jako teško razdoblje joj ide tamo od 9. do 1. mjeseca sljedeće godine. E,sad, ta trudnoća...mmm, ne znam da li je u vezi ili braku, koliko bi bila s jedne strane dobra toliko bi bila s jedne strane ludost...dok ne bude sigurna u svog partnera ona ne bi trebala ići u tu trudnoću. Ona misli da će s tim nešto promijeniti.“

G2: „Hmm.“

G1: „Nekada se promijeni kad promijenimo partnera tako da vam je ona u drugoj polovici svih 12 mjeseci, prvih 6 ćete biti okrenuti sebi. Što se tiče novca OK...sve što vam bude imalo veze sa strancima i inozemstvom, donosi dobit. Imat ćete mi dosta putovanja čak i inozemstvo to se vi usudite jer vam to donosi lovicu. Što se tiče zdravlja OK, no međutim što se tiče nje imat ćete mi malo problema. Je li.“

G2: „Da?“

G1: „A recite mi, što vas još posebno zanima?“

G2: „Mene, gospođu Radmila, zanima da li da ja ove godine ...mmm..ove godine, stavim krov na kuću?“

G1: „Ajmo onda ,dakle, preseljenje. Recite mi stop.“

G2: „Stop!“

G1: „Pa u nekakva bi mi tri mjeseca trebali. Gledajte ovako, u naredna mi tri mjeseca imate ta četiri čoška, dakle, napravljena je tu neka sigurnost. Krupne promjene napuštanja, dakle preseljenje mi pada tamo u 11. mjesecu. A kad ste vi računali?“

G2: „A mislila sam ovu jesen.“

G1: „Da, meni početak 11. ispao, a može biti i ranije, ali meni početak 11. Dakle, to mi je to. Budete, samo 'čer treba biti oprezna. Ona bi se možda trebala konzultirati s nekim, dakle, imate puno mojih kolega, da li ja ili bilo tko drugi....gospođa više nije s nama. Ja je pozdravljam. Njena kćerka bi trebala konzultacije s nekim jer ja vidim i da joj se malo potrgao kompas i da su joj se malo pomrsili končići pa možda da joj se ,eventualno, ta situacija malo razjasni, razbistri. Imate jako puno mojih kolega pa, dakle, bilo 'ko od njih je izuzetno dobar u onom što radi, koji se bave jako puno godina.

...

Pošto danas ima puno prevaranata koji se s ovim bave, pitajte za prošlost. Onaj 'ko vam ne zna govorit o prošlosti, ne zna ništa ni o sadašnjosti ni budućnosti.“

Privatni diskurs

Prikazan kao dramski dijalog tekst „potvrđuje“ dijaloški oblik komunikacije – u stvaranju teksta sudjeluju dvije osobe. Osoba koja tumači karte dominira u razgovoru. Dominantnost proizlazi iz komunikacijske i društvene uloge; ona „vodi“ razgovor postavljajući pitanja i potpitanja, komentira, dijeli savjete.¹¹ Svjesni da „svaki diskursni tip podliježe dakle modifikacijama s obzirom na plan jezične realizacije“

¹¹ Bilo bi zanimljivo proučiti jezik iz pozicije moći – kojim se govornim strategijama služi kako bi potvrdila svoju dominantnost.

(Kovačević-Badurina, 2001: 54) ipak valja pokazati da prikazan tekst u cijelosti pripada privatnom diskursu.

Naime, temeljno svojstvo razgovornosti nadzire se u svakom diskursu koji se ostvaruje na usmenu planu. Međutim, u danom se tekstu razgovornost, a ovdje ona uključuje i pripadnost društvenu sloju i razini govorne kulture govornika, otkriva na svim jezičnim razinama. Predstavljanje na početku i pozdravljanje na kraju razgovora ujedno su i markeri za postavljanje granica teksta. Novi se tekst stvara u trenutku javljanja sljedećeg pozivatelja. Početni iskazi što se odnose na predstavljanje sebe i svojega rada te nuđenje rješenja stvoreni su u svrhu prizivanja gledatelja i njihova uključivanja u emisiju¹² („Okvir je mali, ali doživite me stvarno kao sunce na prozorčiću jer želim da vam moji odgovori stvarno obasjaju sve tamne zakutke koji vas još blokiraju u napredovanju u vašem životu.“)

Izbor sadržaja najjači je pokazatelj *privatnosti* – razgovor se odnosi na brak, obitelj, osjetljive situacije, moguće trudnoće, priče o zdravlju i novcu. Na ostalim se jezičnim razinama pripadnost privatnom diskursu očituje u njegovoj spontanosti, ekspresivnosti, korištenju nestandardnih oblika pokazujući kojoj određenoj društvenoj skupini pripada govornik. Na fonološkom planu vidljive su redukcije početnih i završnih samoglasnika („oćemo, ćer“ – umjesto „hoćemo, kćer“), ispuštanje suglasnika („ko“ – umjesto „tko“). Ispuštanje završnog samoglasnika u infinitivima glagola („bit bitan, vidjet, otklonit“ – umjesto „biti bitan/važan, vidjeti, otkloniti“). Na morfološkom planu vidljiva je netočna uporaba vokativa („gospođa Radmila“ – umjesto „gospođo Radmila“), uporaba osobnih zamjenica u dativu u funkciji iskazivanja bliskosti, tzv. etički dativ („Krupne promjene napuštanja, dakle preseljenje mi pada tamo u 11. mjesecu“; „Koje ste rekli da ste mi godište?“). Uporaba čestica u funkciji je isticanja ekspresivnog stava govornika, ali i „popunjavanja“ nedorečenosti („eda“, „ne“). Na sintaktičkoj razini pojavljuju se eliptične rečenice („Stop!“, „Da.“, „Što se tiče novca OK.“), jednostavne i nezavisnosložene rečenice („Uvijek ste mi spremni na promjene; Krupne promjene napuštanja, dakle preseljenje mi pada tamo u 11. mjesecu.“). Poštapalice „dakle“, „ovako“, „ovaj“ u funkciji su dobivanja vremena za daljnje oblikovanje misli, daljnji tijek razgovora. „Čitanjem“ karata nastaje tekst, pa je potrebno vrijeme i za njihovo tumačenje. Kako bi se stvorio prislan odnos između govornika i sugovornika, obraćanje poprima

¹² Ovdje bi se mogli istraživati govorni činovi te njihov perlokucijski dio.

neslužbeni, familijaran ton („Evo ovako, draga moja, je li se spremate...“). Postizanje povjerenja i prisnosti pretpostavka je duljeg razgovora i zadržavanja sugovornika čime se postiže i veća materijalna dobit. Fatička funkcija jezika je dominantna. Naime, u svim oblicima razgovora, posebno privatnim, fatička funkcija dominira – nerijetko se zanemaruje informativnost razgovora jer je jedino važno razgovarati. Iskazi obiluju pleonazmima („no međutim“), anglizmima, žargonizmima (show, ok, muljatorica, ne štima, čošak, lovica) i, netočnim, frazemima („malo se potrgao kompas“ – umjesto – „malo se pokvario kompas; izgubio je kompa; malo pomrsili končiči“ – umjesto – „pomrsili računici“). Ono što razlikuje govornika od sugovornika i iz čega se može iščitati različita društvena uloga jest korištenje stručnim izrazima, specijaliziranog diskursa „tumača karata“. (DVOJKA NOVČICA, karta KOMUNIKACIJE, CARICE). Navedeni razgovor završava izricanjem „iskrene“ zabrinutosti za iznesene probleme i upućivanjem na one koji svojim savjetima mogu pomoći u rješavanju problema. Medijski je prostor iskorišten za manipulaciju javnosti iskorištavajući ljudsku emocionalnost.

Zaključak

Širenje društva i nova tehnička rješenja utjecala su na promjenu jezika i oblikovanje standarda. „Jezik je samo jedan od načina na koji ljudi pokazuju značenja koja su inherentna društvenom sistemu. Značenje se isto tako predstavlja, tj. izražavaju načinom kojim se ljudi kreću, odjećom koju nose, kako jedu i kako se ponašaju.“ (M.Halliday, 1978: 178)

Društvene uloge koje pojedinac svakodnevno mijenja, ovisno o situaciji u kojoj se nalazi, uključuju poznavanje i korištenje različitim diskursnim tipovima i znanja o razlikovanju planova njihove realizacije. Društvena se uloga jezika najviše očituje u opreci privatnog i javnog diskursa. Na pravila jezičnog komuniciranja ne utječu samo uloge iz kojih progovaramo već su ona u suvremenu društvu uvjetovana i novim tehničkim postignućima. Televizija kao medij masovnog komuniciranja, uz radio i Internet, važan je posrednik, ali i stvaratelj društvene zbilje. Znanje o veličini auditorija i njegovoj raznorodnosti nalaže uporabu javnoga jezika i svih, njemu pripadajućih osobina.

Pojavljivanjem privatnih televizija i „borbi“ za gledateljstvo rezultirala je stvaranjem različitih vrsta emisija što svojim sadržajem, ali i jezikom slične svakodnevnim situacijama. No svijest o mogućim dalekosežnim posljedicama takvih emisija interaktivnog tipa zabavnog karaktera što se često služe manipulacijom slušateljstva ne bi li ostvarile profit, kao i svijest o vlastitu jeziku, još uvijek nije razvijena.

Literatura

Badurina, Lada 2008. *Između redaka- Studije o tekstu i diskursu*: Zagreb: HSN

Badurina, Lada 2008. *Jezično raslojavanje i tipovi diskursa* dostupno na http://www.hrvatskiplus.org/prilozi/dokumenti/anagram/Badurina_Raslojavanje.pdf/ 30.listopada 2009.

Begović, Milan 2002. *Giga Baričeva I-II-III* : Zagreb: Naklada Ljevak

Biti, Vladimir 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska

Brozović, Dalibor 1970. *Standardni jezik*: Zagreb: MH

Brown, Gillian/ Yule, George 1983. *Discourse Analysis* : Cambridge University Press

Chevalier, Jean/ Gheerbrant, Alain 1987. *Rječnik simbola* : Zagreb: Nakladni zavod MH

Dijk, Teun Van 2006. *Ideologija : multidisciplinarnan pristup*: Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga.

Frančić-Hudeček-Mihaljević 2009. *Jezič medija*: Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Guirard, Pier 1983. *Semiologija*: Beograd: Prosveta

Halliday, M. A. K. 1978. *Jezič u urbanoj sredini* u Argumenti: Zagreb str. 171-178.

Ivanetić, Nada 1995. *Govorni činovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku

Katnić-Bakaršić, Marina 2001. *Stilistika*: Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga, Ljiljan

Katičić, Radoslav 1971. *Jezičoslovni ogledi*: Zagreb: Školska knjiga

- Kovačević, Marina/Badurina, Lada 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*: Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- Miščević, Nenad 2003. *Filozofija jezika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Silić, Josip/Pranjaković, Ivo 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Silić, Josip 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* : Zagreb: Disput
- Škiljan, Dubravko 1997. *Granice teksta* u zborniku *Tekst i diskurs* (ur. M. Andrijašević i L. Zergollern-Miletić), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku: Zagreb, str. 9–15.
- Škiljan, Dubravko 2000. *Javni jezik* : Zagreb: Antibarbarus
- Tošović, Branko, 1988. *Funkcionalni stilovi*: Sarajevo: Svjetlost
- Trask, R. L. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*: Zagreb: Školska knjiga
- Velčić, Mirna 1987. *Uvod u lingvistiku teksta*: Zagreb: Školska knjiga
- Winfried, Nöth 2004. *Priručnik semiotike*: Popovača: Naklada Ceres

Izvori

- EZO.TV- videozapis emisije televizije NOVA TV, lipanj 2009.
- Grupa Autora 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*; VOL. V: Zagreb: NL; str. 68.
- Grupa Autora 2000. *Rječnik hrvatskog jezika*. ZAGREB:
- Saussure de F. 2000. *Tečaj opće lingvistike* : Zagreb: ArTresor